

ЗАМІСТЬ ВСТУПУ УКРАЇНСЬКА ЛІНГВОДИДАКТИКА: ДОСВІД, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Палихата Елеонора Ярославівна, Петришина Ольга Ігорівна

На початку третього тисячоліття відбувається активна модернізація сучасної національної освіти через розвиток науково-дослідного потенціалу, адаптації інноваційних тенденцій і практик до українського освітнього простору. Це стосується й відносно молодшої науки — методики навчання української мови, сучасний поступ якої опирається на попередній досвід педагогіки і лінгвістики, стаючи одночасно підґрунтям для майбутнього. Вона виробляє новітні стратегічні теорії, напрями досліджень, спрямовані на засвоєння лінгвістичних знань, формування відповідних умінь і навичок засобами традиційних та інноваційних освітніх технологій.

Основи методики навчання української мови сягають 20–30 рр. ХХ ст. Упродовж усього періоду становлення педагогічна думка активно працювала над: *класифікацією методів* навчання в школі (Г. Ващенко (1927, 1929), С. Іваницький, В. Дога (1928), В. Павловський (1929), С. Семко, А. Машкін (1930); М. Бернацький (1940), Я. Резнік (1941), С. Чавдаров, А. Алексюк (1962, 1973); О. Біляєв (1985); *типами уроків* з української мови: О. Петровська (1959), В. Горбачук (1959), О. Біляєв (1965, 1967, 1985), В. Онищук (1973), М. Сокирко (1983), Е. Палихата (2012, 2013, 2017). Враховуючи найновіші досягнення теорії і практики навчання мови, лінгводидакти того часу дослідили методику вивчення *фонетики* у 5–7 класах Л. Любимець (1954), М. Шкільник (1967), Т. Нелюбава (1968), Л. Симоненкова (1981), прийоми роботи з *орфоенії* Л. Симоненкова (1971), Н. Миронюк (1986). Роботи з *лексики* запропонували Л. Засядько (1958), з лексичними синонімами — В. Мельничайко (1975), з вивчення фразеології в середній школі — Л. Скрипник (1973), В. Ужченко (1990), лексикографії — Л. Паламарчук (1978), лексики і фразеології — Г. Передерій, Г. Смолянинова (1983). Словотворення та вивчення його в школі дослідила М. Плющ (1969, 1985). Методику *вивчення граматики* висвітлили Л. Булаховський (1931), В. Масальський (1953), А. Медушевський, (1954), М. Тищенко, (1956), М. Шкільник (1962), Л. Рожило (1966), С. Бондаренко (1968); викладання синтаксису української мови — К. Плиско (1978), П. Дудик (1981), вивчення морфології в умовах місцевих говорів — Л. Симоненкова (1981), проблемний підхід до вивчення частин мови — М. Шкільник (1986), організацію навчання синтаксису — К. Плиско (1990). Методику *орфографічної грамотності* учнів студіювали Ф. Ткаченко (1926), О. Тищенко, Г. Ващенко, А. Мостовий (1927), І. Кудокоцев, О. Діхтяр, Ю. Товстик (1928), Т. Гарбуз, С. Воскерч'ян, О. Правдюк (1929), І. Крушельницький (1932); М. Бернацький (1940), О. Біляєв (1955, 1958), М. Бардаш (1966), Н. Шкурятяна (1985), Г. Козачук (1995), І. Хом'як (1998), С. Яворська (2000). Творчий підхід до *методики вивчення пунктуації* описав Л. Булаховський (1923).

Розвитку зв'язного мовлення в середній школі присвятили свої праці такі науковці: Л. Булаховський (1923), Л. Самойлович, В. Андрущенко, В. Вінницька, (1958), А. Гамалія, І. Олійник (1964), Д. Кравчук (1971), П. Дудик (1973), В. Мельничайко (1984), розвитку усного мовлення — М. Стельмахович (1976), Т. Донченко

(1998), формуванню усного діалогічного мовлення — Е. Палихата (1991, 1995, 1998, 2003, 2005), методиці вивчення риторики — Е. Палихата (2002, 2016, 2020). Методику лінгвістичного аналізу тексту розгорнули І. Ковалик, Л. Мацько, М. Плющ (1984), лінгвістику тексту в шкільному курсі української мови — В. Мельничайко (1986), роботу над текстом — Н. Грипас (1988), дидактичним текстом — Е. Палихата (2018). Над вивченням стилістики в середніх класах працювали П. Плющ (1936), Б. Кулик і О. Масюкевич (1957), П. Кордун (1977), М. Пентилюк (1984, 1989, 1994). Організацію і проведення самостійної роботи учнів на уроках української мови обґрунтували Т. Горбачук (1966), Г. Передерій, І. Варава (1967), А. Ліщук (1969), С. Бруєв (1970). Позакласна робота з мови висвітлена у посібнику Г. Передерій (1979).

Талановиті дослідники — автори і/та редактори підручників з методики навчання української мови в середній школі — своїм творчим доробком залишили помітний слід у методичній науці, зробивши вагомий внесок у її поступальний розвиток: С. Чавдаров (1939, 1941, 1946), С. Чавдаров, В. Масальський (1954, 1962), Є. Дмитровський (1965), О. Біляєв, В. Мельничайко, М. Пентилюк, Г. Передерій, Л. Рожило (1987); І. Олійник (1989), М. Пентилюк (2000, 2005, 2009), Е. Палихата (2019).

Продовжили розвиток лінгводидактики як методичної науки учені — доктори педагогічних наук: А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Голуб, Т. Донченко, М. Вашуленко, О. Горошкіна, В. Мельничайко, С. Караман, Г. Онкович, Л. Паламар, Е. Палихата, М. Пентилюк, Т. Симоненко, І. Хом'як, С. Яворська та ін., які запропонували нові підходи до оптимізації змісту дисципліни, відповідно, навчальних програм, методики навчання української мови у дошкільних, загальноосвітніх, середніх спеціальних і вищих закладах освіти, зокрема проблем удосконалення писемної грамотності, формування комунікативних умінь і навичок, текстоцентрованого підходу та іншої важливої проблематики.

Осмислюючи еволюційні вимоги педагогічної науки, науковці-лінгводидакти створюють нові розвідки, що стосуються мовно-мовленнєвого розвитку особистості, інноваційних підходів до вивчення української мови, формування індивідуальної комунікативної компетентності тощо. Зокрема впродовж останнього часу З. Бакум, Н. Бондаренко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Г. Дідук-Ступ'як, Т. Донченко, В. Дороз, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, І. Кучеренко, Л. Мамчур, Н. Мордовцева, А. Нікітіна, В. Новосьолова, Л. Овсієнко, С. Омельчук, Н. Остапенко, М. Пентилюк, О. Пометун, А. Попович, Л. Попова, Л. Рускуліс, О. Семенов, Т. Симоненко, І. Хом'як, Г. Шелехова та ін. вчені дослідили концептуальні засади компетентнісно орієнтованого навчання української мови, актуального нині на кожному рівні освіти в Україні.

Чимало талановитих лінгводидактів і серед кандидатів педагогічних наук, які своїми працями збагачують теоретичні і практичні проблеми методики навчання української мови, сприяють реалізації стандартизованої мовної освіти. Окремі з них — автори публікацій цієї монографії: Н. Васильківська, Л. Головата, Г. Дідук-Ступ'як, М. Криськів, М. Пігур.

У 2015 році побачив світ «Словник-довідник з української лінгводидактики» (за ред. М. І. Пентилюк). Автори (М. Пентилюк, О. Горошкіна, Н. Мордовцева,

А. Нікітіна, Л. Попова) узагальнили і систематизували найважливіші поняття сучасної лінгводидактики, подали коротку характеристику кожного, дібрали матеріали про визначних лінгводидактів, які працювали і працюють у царині методики навчання мови і сприяють її розвитку.

Праці науковців-методистів окреслили вектори розвитку української лінгводидактики і нині сприймаються як наукове підґрунтя, своєрідна точка відліку для подальших методологічних напрацювань. Осердям лінгводидактичної освіти українського суспільства є організація наукових шкіл, лабораторій, методичних об'єднань учителів української мови, врешті, студій, покликаних оптимізувати її розвиток відповідно до сьогочасних євроінтеграційних та глобалізаційних викликів.

Основною формою організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти залишається урок. Однак концепція Нової української школи (НУШ) змушує по-новому підходити до його осмислення й організації, наблизити розвиток, навчання і виховання кожної дитини до її сутності, конкретних здібностей, майбутньої життєвої траєкторії. Це явище називається дитиноцентризмом в освіті, що полягає в розбудові та функціонуванні системи забезпечення якості освіти, постійному та послідовному її підвищенні, використанні оптимальних методів і засобів навчання та об'єктивному оцінюванні результатів успішності. Досвід і підходи НУШ, що нині вже пройшла початкова школа, повноцінно готується прийняти середня ланка загальної освіти, що дозволить науковцям зробити логічні висновки і сприяти реформуванню навчання української мови в освітніх закладах усіх рівнів.

У контексті логічного, закономірного, обґрунтованого наукового поступу актуалізується важливість комп'ютерної лінгводидактики як перспективного самостійного напрямку методики навчання мови, що тісно пов'язаний із розвитком інформаційних технологій, досліджує теорію і практику використання цифрових засобів в освітньому процесі. Міжпредметна природа комп'ютерної лінгводидактики визначає різні аспекти досліджень. Використання інформаційних технологій у процесі вивчення мови розвивається у двох сферах: вивчення української (рідної) та іноземної (другої) мови в українському мовленнєвому середовищі. У теоретичних і прикладних аспектах комп'ютерної лінгводидактики можна виділити три напрями досліджень: 1) розробка теоретичних аспектів використання цифрових технологій у навчанні мови — методологічні, психолого-педагогічні проблеми, оцінки якості комп'ютерних засобів навчання, можливості розвитку комунікативних навичок у процесі навчання з використанням комп'ютерів; 2) експериментальна робота зі створення і використання у навчальному процесі цифрових матеріалів, призначених для різних мет, форм і профілів навчання; 3) навчання мови в цифровому освітньому середовищі, розробка ефективних прийомів використання інформаційних технологій в освітньому процесі. Водночас актуалізується проблема корелювання традиційних методів, прийомів, засобів навчання української мови із їхньою продуктивністю в цифровому освітньому середовищі. Вченим-методистам належить дати «постковідну» оцінку дієвості традиційних підходів та апробованих у період пандемії, систематизувати й узагальнити оригінальні педагогічні практики. Врешті, на часі написання нових підручників із методики навчання / викладання української мови, де окремий розділ, очевидно, буде присвячено лінгводидактичним розробкам та діяльностям у цифровому освітньому середовищі.

Якісне, ефективне навчання української мови залишається основним лінгводидактичним завданням учителя-словесника та викладача-філолога. Тож методика навчання / викладання української мови займає важливу нішу у становленні нових парадигм практичної реалізації ідей і концепцій сучасної педагогічної освіти.

Маючи півторастолітню історію, українська лінгводидактика нагромадила значний науковий досвід і сформувалася як самостійна галузь педагогічної науки. Водночас її зміст і практики зумовлюють постійний пошук, потребу систематичного вдосконалення технологій, методів, прийомів і засобів навчання.